

Rosja w polskiej myśli politycznej XX – XXI wieku

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Rosja w polskiej myśli politycznej XX – XXI wieku

pod redakcją
Arkadiusza Lewandowskiego, Witolda Wojdyły, Grzegorza Radomskiego

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2013

Recenzent

Jarosław Macała

Opracowanie redakcyjne

Mirosława Szprenglewska

Projekt okładki

Dariusz Żulewski

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2013

ISBN 978-83-231-3181-6

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87–100 Toruń

tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05

e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Dystrybucja: ul. Reja 25, 87–100 Toruń

tel./fax (56) 611 42 38

e-mail: books@umk.pl

www.wydawnictwoumk.pl

Druk: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Rozdział I – II Rzeczpospolita

WITOLD WOJDYŁO	
Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu 1918–1939	13

MACIEJ MOTAS	
Rosja w myśli politycznej Zygmunta Wojciechowskiego	27

ARKADIUSZ MELLER, JOANNA RAK	
W sąsiedztwie Antychrysta. Rosja i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich w świetle międzywojennej publicystyki polskich monarchistów	45

FILIP DOMINICZAK	
Róża Luksemburg a kwestia rewolucji rosyjskiej.	69

MIROSLAWA UWARKINA	
Walka z polskim „wywiadem” na terenie ZSRR oraz rozpoczęcie masowych deportacji Polaków z Zachodniej Ukrainy do Kazachstanu w roku 1936	83

Rozdział II – Polska Rzeczpospolita Ludowa

TOMASZ SIKORSKI	
<i>Ale cóż robić, kiedy Rosję tak trudno kochać...</i> Refleksje nad realizmem politycznym Stefana Kisielewskiego	111

KONRAD KNOCH	
Obraz Związku Radzieckiego w publikacjach liberalnych pism drugiego obiegu w latach 1979–1989	137
MARCIN JANKOWIAK	
Podziemne spojrzenia na Wschód. Koncepcje relacji polsko-rosyjskich na łamach Miesięcznika Politycznego „Niepodległość” i „Polityki Polskiej”	165
Rozdział III – III Rzeczpospolita	
TOMASZ KOZIELŁO	
Rosja, Ukraina i Białoruś w koncepcjach politycznych Ligi Polskich Rodzin – charakterystyka ról międzynarodowych we wzajemnych relacjach międzypaństwowych	185
PAWEŁ MALENDOWICZ	
Kwestia rosyjska w narodowo-słowianofilskiej myśli Polskiej Wspólnoty Narodowej na przełomie XX i XXI wieku	209
GRZEGORZ RADOMSKI	
Rosja i stosunki polsko-rosyjskie w opinii współczesnego ruchu narodowego	233
ARKADIUSZ LEWANDOWSKI	
Rosja i jej znaczenie dla międzynarodowego bezpieczeństwa Polski w koncepcjach politycznych Prawa i Sprawiedliwości	253
ANNA LEW-MACHNIAK	
Wizja polskiej polityki zagranicznej wobec Rosji według ugrupowań liberalnych w latach 1989–2004	269
DOMINIK SZCZEPAŃSKI	
Demokratyczna Rosja w Europie – utopia czy rzeczywistość? Obraz Rosji w myśli politycznej Unii Wolności	285
ARKADIUSZ ŁUKASZ FORDOŃSKI	
„Orient” w nauce Jana Pawła II. Kulturowe i religijne znaczenie Wschodu w świetle papieskich dokumentów	297
ŁUKASZ GEMZIAK	
Normalne spojrzenie na Rosję... Dymitr Lichaczow o rosyjskim charakterze narodowym	311

Wstęp

Jeżeli odzyskanie przez Polskę niepodległości w roku 1918 mielibyśmy potraktować jako próbę nowego otwarcia w relacjach na linii Warszawa–Moskwa, to należałoby stwierdzić, że nie był to udany restart. Wojna polsko-bolszewicka u zarania drugiej niepodległości stała się niejako zapowiedzią nadchodzących nastrojów w stosunkach obu państw. Trudno by było jednym tchem wymienić wszystkie punkty zapalne, jakie pomiędzy oboma państwami pojawiły się w przeciągu ostatniego stulecia. Nadal aktualny wydaje się pogląd rosyjskiego filozofa Mikołaja Bierdajewa, który w 1918 roku pisał: „Starej kłótni w rodzinie słowiańskiej, kłótni Rosjan i Polaków, nie da się wytłumaczyć jedynie zewnętrznymi siłami historii i przyczynami czysto politycznymi. Źródła odwiecznych historycznych waśni między Rosją i Polską leżą znacznie głębiej [...] To przede wszystkim waśni dwóch dusz słowiańskich, pokrewnych językowo i antropologicznie, a zarazem tak różnych, niemal przeciwstawnych, nie do pogodzenia, nie potrafiących się porozumieć”¹.

Na potwierdzenie złożoności trudnego sąsiedztwa, by użyć zwrotu Andrzeja de Lazariego, warto zaznaczyć, że trwało ono niezależnie od tego, czy Polska (zarówno Druga Rzeczpospolita, Polska Rzeczpospolita Ludowa, jak i Trzecia Rzeczpospolita) graniczyła na wschodzie ze Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich, czy Federacją Rosyjską w postaci Obwodu Kaliningradzkiego.

---

¹ N. Bierdajew, *Dusza rosyjska i polska*, [w:] *Dusza polska i rosyjska (od Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina do Czesława Miłosza i Aleksandra Sołżenicyna)*. Materiały do „katalogu” wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan, red. A. de Lazari, Warszawa 2004, cyt. za: A. de Lazari, *Polska–Rosja. „Trudne” sąsiedztwo „Seminarie” Poszukiwania naukowe*, Kraków–Łądz, Łódź 2004, nr 20, s. 305–306.

Kwestia relacji polsko-rosyjskich była w ostatnich stu latach i nadal jest istotnym elementem myśli politycznej powstałej nad Wisłą. Okoliczności geopolityczne sprawiały i czynią to nadal, że nie wyobrażalne jest, aby w koncepcjach polskiej polityki zagranicznej nie uczynić Moskwy jednym z kluczowych ogniw nie tylko zewnętrznego bezpieczeństwa państwa, ale całego regionu Europy Środkowej. W ostatnich stu latach sytuacji tej nie zmieniały ani przeobrażenia polityczne za wschodnią granicą Polski (powstanie i upadek ZSRR), ani zmiany polityczno-ustrojowe w Polsce. Znaczenia tych relacji nie osłabiły również: integracja Polski ze strukturami europejskimi oraz przystąpienie do Paktu Północnoatlantyckiego.

Koncepcje powstałe w okresie istnienia każdej z form państwowości polskiej ostatniego stulecia różniły się, co nie podlega żadnej wątpliwości, choćby ze względu na międzynarodowe uwarunkowania, jednak zawsze z taką samą powagą i zaangażowaniem traktowano zadanie znalezienia skutecznego rozwiązania relacji polsko-rosyjskich. Nie zmieniło tego nawet praktyczne pozbawienie Polski możliwości prowadzenia swobodnej polityki zagranicznej w okresie PRL. Obawy o rzekome zastopowanie ówczesnej refleksji politycznej na tematy spraw międzynarodowych wobec artykułów Aleksandra Halla² czy Juliusza Mieroszewskiego³ oraz innych przedstawicieli opozycji antykomunistycznej, na szczęście dla dorobku polskiej myśli politycznej, należy uznać za bezpodstawne.

W Trzeciej Rzeczypospolitej, czyli w okresie gdy Polska na nowo musiała budować swoje znaczenie międzynarodowe i przekierowała swoją politykę ku Zachodowi, znaczenie Rosji w myśli politycznej wcale nie zmalało. W przeciwieństwie do okresu międzywojnia alternatywa koncepcji prorosyjskiej i proniemieckiej, którą odzwierciedlały słowa Marszałka Józefa Piłsudskiego: „Mając te dwa paktów siedzimy na dwu stołkach – to nie może trwać długo. Musimy wiedzieć, z którego spadniemy najpierw i kiedy”⁴, została zaktualizowana przez wymianę drugiego jej członu na opcję prozachodnią.

---

² A. Hall, *Polacy wobec Rosji*, „Bratniak” 1979, nr 19.

³ J. Mieroszewski, *Materiały do refleksji i zadumy*, Paryż 1976.

⁴ Słowa Marszałka Piłsudskiego odnosiły się do podpisanych przez Polskę paktów: o nieagresji z ZSRR (1932) i Niemcami (1934).

Książka, którą pragniemy oddać do rąk Czytelników, została podzielona na trzy części (rozdziały) uwzględniające chronologiczne zmiany ustrojowe nad Wisłą. Wewnątrz poszczególnych rozdziałów z kolei autorzy w swoich artykułach skupili się na wybranych nurtach ideowych. Mamy nadzieję, że taka konstrukcja całej pracy pozwoli w sposób czytelny przedstawić różnice w poszczególnych koncepcjach charakterystycznych dla konkretnych opcji ideowych, jak też przy uwzględnieniu różnych okresów historycznych (i różnych uwarunkowań historycznych) umożliwi również, choć po części, zweryfikować poglądy o kontynuacji bądź zerwaniu polskiego myślenia politycznego w ostatnim stuleciu. Myślimy, że całość będzie dobrym probierzem zawłości polskiej myśli politycznej w zakresie nie tylko relacji polsko-rosyjskich, ale całej polityki zagranicznej.

W rozdziale pierwszym poświęconym myśli politycznej Drugiej Rzeczypospolitej przedstawione zostały poglądy m.in. Zygmunta Wojciechowskiego oraz Róży Luksemburg. Rozdział drugi z kolei umożliwi porównanie koncepcji politycznych wobec Moskwy, jakie konstruowały liberalne i konserwatywne środowiska opozycji antykomunistycznej. Szczególny wymiar ma w tej części artykuł Tomasza Sikorskiego poświęcony realizmowi politycznemu Stefana Kisielewskiego. Rozdział trzeci, najobszerniejszy, to z kolei analiza myśli politycznej po 1989 roku.

W ramach ostatniej części pracy można zapoznać się z ideami m.in. polskich liberałów czy ruchu narodowego, np. Polskiej Wspólnoty Narodowej (artykuł Pawła Malendowicza). Rozdział kończą dwa artykuły, które stanowią niejako próbę odmiennego spojrzenia na relacje polsko-rosyjskie z perspektywy metapolitycznej. Teksty Arkadiusza Fordońskiego oraz Łukasza Gemziaka prezentują poglądy, odpowiednio, Jana Pawła II dotyczące Wschodu oraz Aleksandra Lichaczowa na rosyjski charakter narodowy.

Zdajemy sobie sprawę, że książka ta nie wyczerpuje tytułowego tematu a jedynie prezentuje pojedyncze obszary będące przyczynkami do szerszej dyskusji. Naszym zamiarem było jednak ukazanie zarówno złożoności „problemu rosyjskiego”, jak i wielobarwności polskiej myśli politycznej. Mamy nadzieję, że nasze cele choć w części zostały osiągnięte.

W przygotowaniu książki brali udział przedstawiciele wielu ośrodków naukowych w tym Gdańsk, Rzeszów, Szczecin, Toruń i Warszawa. Pragniemy wszystkim autorom serdecznie podziękować za współpracę.

Jednym z ostatnich znaczących wydarzeń w relacjach obu państw była „katastrofa smoleńska” z 10 kwietnia 2010 roku. To tragiczne i jednocześnie symboliczne wydarzenie tylko potwierdziło, że losy obu słowiańskich dusz są splecione. Nie sposób zatem w refleksji politycznej pominąć relacji obu państw, tak jak i nie sposób traktować ich jedynie powierzchownie.

Arkadiusz Lewandowski

Witold Wojdyło

Grzegorz Radomski

ROZDZIAŁ I

II RZECZPOSPOLITA

WITOLD WOJDYŁO

(TORUŃ)

Narodowa Demokracja wobec idei bolszewizmu 1918–1939

W obfitej, nacjonalistycznej publicystyce społeczno-politycznej¹ Drugiej Rzeczypospolitej, w opiniotwórczych środowiskach obozu narodowego² stwierdzono, że natężenie negatywnych zjawisk w życiu zbiorowym jest tak rozległe, że przeciętny człowiek wspólnoty narodowej nie był nawet w stanie zrozumieć, niezbędności pracy dla idei dobra wspólnego, nie mając równocześnie: „wyobrażenia, czym jest przyjemność cywilizowanego życia wśród dobrobytu, a zarazem jak wielkiej potrzeba i nieustannej zapobiegliwości, by ten poziom życia utrzymać, jak niebywale skomplikowanym organizmem moralno-materialnym jest cywilizowane społeczeństwo”³.

Kolportowana teza była niewątpliwie istotnym czynnikiem wzmacniającym zainteresowanie kreatorów nacjonalistycznej refleksji politycz-

---

¹ Patrz chociażby m.in.: *Prasa Narodowej Demokracji 1886–1939*, red. A. Dawidowicz, E. Maj, Lublin 2010; *Prasa Narodowej Demokracji od roku 1939 do początku XXI wieku*, t. 2, red. A. Dawidowicz, E. Maj, Lublin 2011.

² Mówiąc o politycznym obozie narododemokratycznym (narodowym) mam na myśli wchodzące w jego skład następujące organizacje: Ligę Narodową (LN), Związek Młodzieży Polskiej „Zet” (ZMP „Zet”), działające w każdym z zaborów Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe (SDN), Związek Ludowo-Narodowy (ZLN), Obóz Wielkiej Polski (OWP), Stronnictwo Narodowe (SN).

³ X. *Paradoksy idealizmu*, „Przegląd Wszehpolski” 1925, nr 3, s. 167.